

УДК 340.111.5:340.113

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Ефективний розвиток юридичної науки, а особливо реалізація правових норм в Україні суттєво залежить від юридико-лінгвістичної інтерпретації правових текстів. Для правильного застосування правових норм, які регулюють суспільні відносини, важливим є розуміння термінологічних особливостей правового регулювання суспільних відносин.

Методологічною засадою висвітлення питання термінологічних особливостей правового регулювання суспільних відносин є з'ясування змісту поняття «правове регулювання», особливо зважаючи на той факт, що на питання, що таке правове регулювання, однозначної відповіді у вітчизняній юридичній науці немає.

«Важливим завданням теорії держави і права є розкрити закономірності розвитку держави і права загалом та окремих правових явищ зокрема, визначити шляхи вдосконалення вітчизняної правової системи, підвищити ефективність правового регулювання суспільних відносин», – вказує Л.Л. Лепех [7, с. 36]. Водночас саме розв'язання вказаного завдання, як зауважує Т.С. Подорожна, є фактором побудови правової держави [10, с. 42]. До того ж не можна не погодитися з В.І. Цигановим відносно того, що «суспільство являє собою сукупність великої кількості індивідів і їхніх колективних утворень з численними зв'язками, що існують між ними. Наявність даних зв'язків обумовлюється тим, що люди можуть реалізувати свої численні потреби лише через діяльність інших людей. Відносини, що існують в суспільстві, характеризуються складністю і дуже часто суперечливістю. Одними з основних інструментів регулювання суспільних відносин є нормативне регулювання, тобто регулювання на основі певних правил поведінки» [16, с. 57].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням термінологічних особливостей правового регулювання суспільних відносин та окремого тлумачення понять, які використовуються у статті, приділяли увагу в своїх працях Андрусак Т.Г., Басараб Р.І., Волинка К.Г., Кельман М.С., Керимов Д.А., Кривицький Ю.В., Лепех Л.Л., Мелехин А.В., Подорожна Т.С., Рабінович П.М., Селіванов В.М., Циганов В.І. та інші.

Постановка завдання. Основним завданням даної наукової статті є визначення термінологічних особливостей правового регулювання суспільних відносин у контексті юридико-лінгвістичного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає відомий правник Д. Керимов, термін «регулювати» озна-

чає встановлювати межі, масштаб поведінки людей, вносити в суспільні відносини стабільність, систему, порядок і тим самим спрямовувати їх в певному напрямку [5, с. 35].

В універсальному словнику-енциклопедії вказується, що регулювання – це «вплив на певний процес із метою зменшення відхилень його перебігу від бажаного; р. може бути ручним або автоматичним; автоматичне р. є управлінням у замкненій системі (із зворотним зв'язком) і реалізується відповідними керуючими пристроями, часто – запрограмованими комп'ютерами; слідкуюче р. – автоматичне р. у замкненій системі, в якій задане значення регульованої величини є наперед невідомою функцією часу» [12].

Український тлумачний словник інтерпретує вказаний термін як: «1) Впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі. 2) Домагатися нормальної роботи машини, установки, механізму і т. ін., забезпечуючи злагоджену взаємодію складових частин, деталей. Зменшуючи або збільшуючи швидкість, величину і т. ін., досягати потрібної сили, належного ступеня вияву чого-небудь» [15]. Зауважимо, в теорії права правове регулювання розглядається як різновид соціального регулювання.

Аналіз наукової літератури дозволяє встановити наступні групи джерел.

По-перше, слід виокремити дослідження, безпосереднім предметом яких є соціальне регулювання. Ця проблематика знаходилася в центрі уваги провідних вчених-правознавців: С. Алексєєва, В. Бабкіна, О. Зайчука, А. Зайця, О. Копиленка, О. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, Ю. Тихомирова, Ю. Шемшученка та ін. У роботах зазначених науковців предмет правового регулювання висвітлюється в порівнянні з правовим впливом і соціальним регулюванням.

По-друге, необхідно виокремити дослідження, предметом яких є безпосередньо правове регулювання. У радянській юридичній науці вивченню правового регулювання присвятили свої наукові розвідки такі вчені: Н. Александров, С. Алексєєв, В. Горшенков, В. Протасов, В. Шабалін, Л. Явіч та ін. Саме з їхніми прізвищами пов'язують історію становлення основних положень теорії правового регулювання. У сучасному правознавстві означену проблему досліджують як вітчизняні – К. Волинка, Ю. Кривицький, В. Лемак, О. Мельник, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, Т. Тарахонич, М. Черкас, так і зарубіжні науковці: О. Малько, М. Марченко, М. Матузов, М. Осіпов та ін.

В. Селіванов зазначає, що правовим регулюванням охоплюються різні сторони суспільного життя, а юридичної форми набувають основні та найважливіші види суспільних відносин у різних сферах людської діяльності, які потребують не просто законодавчої форми, а її змістовного правового наповнення [13, с. 11].

Ю. Кривицький акцентує увагу на тому, що «в юридичній літературі наголошується на тому, що правове регулювання є однією із центральних категорій. Однак питання про те, що воно собою представляє, неоднозначно вирішується правознавцями. На наше переконання, переважну більшість поглядів на правове регулювання доцільно об'єднати у два концептуальні підходи, а саме – інструментальний (А.І. Бобилев, С.В. Бобровник, О.М. Мельник, П.М. Рабінович) та діяльнісний (В.В. Пашутін, В.М. Сирих, Ф.Н. Фаткуллін, Е.Р. Чернова)» [6, с. 75].

Як вказує Т. Андрусак «Правове регулювання – це державно-владний вплив на суспільні відносини за допомогою правових засобів, з метою їхнього впорядкування, утвердження, охорони і розвитку» [1, с. 151]. При цьому автор акцентує увагу, що «правове регулювання обумовлене рядом факторів, зокрема: а) рівнем економічного розвитку суспільства; б) соціальною структурою суспільства; в) рівнем зрілості, стійкості суспільних відносин; г) рівнем правової культури громадян і посадових осіб; д) рівнем визначеності предмету, засобів і методів правового регулювання» [1, с. 151].

Подібне визначення наводить і П. Рабінович: «Правове регулювання – це здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку» [11, с. 154].

Інші автори чітко розмежовують поняття правового регулювання і правового впливу. Так, на думку М.С. Кельмана і О.Г. Мурашина, «правовий вплив – це взятий в єдності й різноманітності весь процес впливу права на суспільне життя, свідомість і поведінку людей за допомогою соціальних, ідеологічних, інформаційних та юридичних механізмів.

Правове регулювання – форма владного юридичного впливу на суспільні відносини, що здійснюється державою за допомогою всіх правових засобів з метою їх упорядкування, закріплення і забезпечення» [4, с. 513].

Дещо інший, більш ширший підхід до розгляданого явища висловлює К.Г. Волинка: «Правове регулювання – це цілеспрямований вплив права на суспільні відносини і поведінку осіб з метою їх впорядкування за допомогою системи спеціальних юридичних засобів» [3, с. 103].

Правовий вплив – це результативна, нормативно-організаційна система дій, спрямованих на суспільні відносини як специфічної системи правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації та застосування), так й інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу).

На думку О. Малько, категорія «правовий вплив» – це взятий в єдності та багатоманітності весь процес

впливу права на соціальне життя, свідомість та поведінку людей [8, с. 26]. Поряд із категорією «правовий вплив» іноді використовують категорію «вплив права», маючи на увазі результативний вплив формально-юридичного джерела права на поведінку людей за допомогою правових засобів (правове регулювання) та неправових (інформація, ідеологія, виховання тощо).

Правовий вплив – це результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини за допомогою власне правових засобів (норм права, правових відносин, актів застосування права) та інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу).

Влучним є твердження Т. Тарахонич щодо відсутності єдиного підходу до розуміння категорій «правове регулювання» та «правовий вплив», що не варто ототожнювати зазначені вище категорії, оскільки вони є різними за своїм змістовним наповненням, а з іншого боку, дане розмежування є умовним та пов'язане з багатоаспектністю дії права. Крім того, Т.І. Тарахонич звертає увагу, що категорію «правове регулювання» слід розглядати через поняття правого впливу, враховуючи той факт, що правовий вплив – категорія більш широка в порівнянні з правовим регулюванням [14, с. 13].

Досліджуючи нормативно-правову регламентацію діяльності Генерального прокурора України, Р. Басараб узагальнює: «в юридичній літературі поняття «правове регулювання» розглядається в таких варіантах: 1) результативний, нормативно-організаційний вплив, який здійснюється на суспільні відносини завдяки системі різноманітних правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів тощо) з метою їхнього впорядкування, охорони й розвитку згідно із суспільними потребами; 2) упорядкування суспільних відносин, а також їхнє юридичне закріплення, охорона та розвиток, що здійснюються за допомогою права й сукупності різного роду правових засобів; 3) специфічний процес впливу держави на суспільні відносини за допомогою юридичних норм (норм права); 4) одна з форм впливу права на суспільні відносини, вплив завдяки специфічно-правовим засобам: нормам права, правовідносинам, актам реалізації права; 5) юридична функція, яка реалізується державою у процесі впливу на суспільні відносини та за допомогою якої поведінка учасників таких відносин приводиться у відповідність до тих вимог та дозволів, що закріплені в нормах права, легальність і обов'язковість яких підтримується суспільством та забезпечується можливістю застосування владної сили держави» [2, с. 7].

Однак слід акцентувати увагу на тому, що правове регулювання не досліджувалося комплексно в аспекті зміни методології юриспруденції (відхід від юридичного позитивізму (догматизму) та утвердження природно-правової концепції праворозуміння).

Зауважимо, в аспекті нашого дослідження передусім є важливим функціональний аспект правового регулювання, так званий юридичний механізм дії права, під яким зазвичай розуміють «процес, що має певні

стадії, а з точки зору структури – це елементарний склад кожного з його аспектів» [9, с. 395].

Водночас слід акцентувати увагу на тому, що, як вказує П. Рабінович, серед стадій правового регулювання необхідно виокремити такі:

1. Обов'язкові:

1.1. моделювання (регламентування) суспільних відносин – шляхом загального програмування юридичних прав і обов'язків їхніх учасників;

1.2. виникнення суб'єктивних юридичних прав та обов'язків (правовідносин) у суб'єктів права;

1.3. реалізацію суб'єктивних юридичних прав і юридичних обов'язків.

2. Факультативні:

2.1. офіційне тлумачення правової норми;

2.2. застосування правової норми [11, с. 155].

На думку А.В. Мелехіна, «Перша стадія механізму правового регулювання як процесу полягає в загальному впливі права на суспільство і суспільні відносини, що складаються в ньому. Відбувається формулювання правил поведінки, спрямованих на задоволення інтересів певної групи суб'єктів права» [9, с. 395].

Друга стадія механізму правового регулювання пов'язана з визначенням спеціальних умов, настання спричиняє те, що загальні правила поведінки можуть бути деталізовані стосовно до певного виду суб'єкта (суб'єктів) права. Фактично йдеться про юридичний факт, що виступає підставою для виникнення, зміни або припинення можливого юридичного зв'язку між суб'єктами права [9, с. 395].

Як далі вказує А.В. Мелехін, «третья стадія встановлює характер конкретного юридичного зв'язку між суб'єктами права за допомогою визначення взаємних прав і обов'язків по відношенню один до одного і до третіх осіб. На даному етапі на основі норм права і конкретних юридичних фактів здійснюється процес виникнення правовідносин певного виду.

Четверта стадія. Реалізація в діях суб'єктів права їхніх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, спрямованих на задоволення їхніх цілей за допомогою дотримання, виконання або використання наданих правовими приписами можливостей. Це знаходить своє відображення в актах реалізації прав і обов'язків» [9, с. 395].

Висновки. Таким чином, в аспекті взаємозв'язку з процесом правового регулювання юридико-лінгвістичну інтерпретацію правових текстів необхідно розглядати як його основну стадію (йдеться про тлумачення/з'ясування норм права) або ж як факультативну

стадію, потреба в якій виникає в усіх або конкретних випадках реалізації норм права, залежно від того, який погляд з приводу необхідності тлумачення норм права поділяє інтерпретатор (йдеться про тлумачення/роз'яснення норм права).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусак Т.Г. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: Фонд «Право для України», 1997. 198 с.
2. Басараб Р. Нормативно-правова регламентація діяльності Генерального прокурора України. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 1. С. 6–12.
3. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
4. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор, 2005. 610 с.
5. Керимов Д.А. Методологія права (предмет, функції, проблеми філософії права). 2-е изд. М.: Аванта+, 2001. 560 с.
6. Кривицький Ю.В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права. Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 74–79.
7. Лепех Л.Л. Ознаки правового регулювання (в контексті діалектики його соціальної та юридичної ефективності). Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3–2. С. 36–40.
8. Малько А.В. Стимули и ограничения в праве. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2004. 250 с.
9. Мелехин А.В. Теория государства и права: учебник. М.: Маркет ДС корпорейшн, 2007. 633 с.
10. Подорожна Т.С. Практична значущість конституційних засад у правовій системі держави. Науковий вісник Ужгородського університету. 2013. Вип. 22. Ч. 1. Т. 2. С. 108–112. С. 111; Подорожна Т.С. Конституційні проблеми, що супроводжують розвиток сучасної правової системи України. Право і суспільство. 2014. № 1–2. С. 38–42.
11. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 6-е. Х.: Консум, 2002. 160 с.
12. Регулювання / Універсальний словник-енциклопедія. URL: <http://slovoopedia.org.ua/29/53407/19359.html>
13. Селіванов В., Діденко І. Правова природа регулювання суспільних відносин. Право України. 2000. № 10. С. 10–20.
14. Тараконич Т.І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять. Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 10–14.
15. Український тлумачний словник. URL: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/150737/регулювати
16. Цыганов В.И. Теория государства и права. Нижний Новгород, 2007. 203 с.

Мінченко О.В. ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті проаналізовано термінологічні особливості правового регулювання суспільних відносин. Зокрема, автором розкрито зміст поняття «правове регулювання», зроблено висновок, що в аспекті взаємозв'язку з процесом правового регулювання юридико-лінгвістичну інтерпретацію правових текстів необхідно розглядати як його основну стадію (йдеться про тлумачення/з'ясування норм права) або ж як факультативну стадію.

Ключові слова: правове регулювання, соціальне регулювання, суспільні відносини, правова норма, офіційне тлумачення правової норми, юридичне застосування правової норми.

Минченко О.В. ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье проанализированы терминологические особенности правового регулирования общественных отношений. В частности, автором раскрыто содержание понятия «правовое регулирование», сделан вывод, что в аспекте взаимосвязи с процессом правового регулирования юридико-лингвистическую интерпретацию правовых текстов необходимо рассматривать как его основную стадию (речь идет о толковании/уяснении норм права) или же как факультативную стадию.

Ключевые слова: правовое регулирование, социальное регулирование, общественные отношения, правовая норма, официальное толкование правовой нормы, юридическое применение правовой нормы.

Minchenko O.V. TERMINOLOGICAL FEATURES OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL RELATIONS

The effective development of legal science, and especially the implementation of legal norms in Ukraine, essentially depends on the legal and linguistic interpretation of legal texts. For the correct application of legal norms regulating social relations, it is important to understand the terminological features of the legal regulation of social relations.

The main task of this scientific article is to determine the terminological features of the legal regulation of social relations in the context of legal and linguistic research.

Various studies, the subject of which is directly legal regulation, are considered. Among the authors there are V. Selivanov, Y. Krivitsky, T. Andrusyak, P. Rabinovich, K. Volynka, O. Malko, T. Tarakhonych. The understanding of categories of legal regulation and legal influence are analyzed. The author notes that the legal influence is the category that is wider in comparison with the legal regulation.

It is emphasized that the legal regulation was not investigated comprehensively in the aspect of change of the methodology of jurisprudence (breaking away from legal positivism (dogmatism) and the adoption of the natural and law concept of legal thinking).

Let us notice that in the aspect of our study, first of all, it is important a functional aspect of legal regulation, the so-called legal mechanism of law action. Accordingly, taking into account the stages of legal regulation, the author concludes that, in the aspect of the interrelationship with process of the legal regulation, the legal and linguistic interpretation of legal texts should be regarded as its main stage (the point is an interpretation and clarification of the rules of law) or as an optional stage, the need for which arises in all or specific cases of the implementation of the rules of law, depending on the view of the need for interpretation of the rules of law is shared by the interpreter (the point is an interpretation and explanation of the rules of law).

Key words: legal regulation, social regulation, social relations, legal norm, official interpretation of the legal norm, legal application of the legal norm.